

Tudorel TOADER

**PERSOANA VĂTĂMATĂ
PRIN INFRAȚIUNE
ȘI CALITĂȚILE PROCESUALE
PE CARE LE POATE AVEA**

Editura
Hamangiu

Capitolul I. Persoana vătămată prin infracțiune și calitățile procesuale pe care le poate avea

Secțiunea 1. Considerații introductive

§1. Persoana vătămată prin infracțiune

Persoana vătămată prin infracțiune este persoana căreia i se aduce o atingere drepturilor și intereselor sale legitime. Această calitate se dobândește automat prin săvârșirea infracțiunii, fără a mai fi necesară îndeplinirea altor condiții. Persoana care a suferit prin fapta penală o vătămare fizică, morală sau materială, dacă participă în procesul penal, dobândește calitatea de parte vătămată [art. 24 alin. (1) CPP]. Dacă persoana vătămată a suferit și un prejudiciu, aceasta se poate constitui parte civilă în procesul penal [art. 24 alin. (2) CPP].

În baza rolului activ (art. 4 CPP) de care trebuie să dea dovadă în desfășurarea procesului penal, organele judiciare au obligația să îi aducă la cunoștință persoanei vătămate drepturile procesuale pe care le are și să o ajute în exercitarea lor.

Persoana fizică poate suferi o vătămare fizică, morală sau materială.

Persoana juridică poate suferi doar o vătămare morală sau materială^[1]. Legislația penală, procesual penală și doctrina^[2]

^[1] GR.GR. THEODORU, T. PLĂEȘU, *Drept procesual penal. Partea generală*, Iași, 1986, p. 108.

^[2] C. BULAI, *Drept penal român. Partea generală*, vol. I, Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., București, 1992, p. 150; în același sens, M. ZOLYNEAK, *Drept penal. Partea generală*, vol. II, Ed. Funda-

din țara noastră admit, pentru persoanele fizice, dubla calitate – subiect activ ori subiect pasiv – în raport cu săvârșirea unei infracțiuni.

Legislațiile penale moderne, cum ar fi cea franceză^[3], anglo-americană^[4], canadiană etc., admit că și persoanele juridice pot avea calitatea de subiect activ al unei infracțiuni. Pentru acestea, sancțiunile sunt specifice și constau în amendă, dizolvarea persoanei juridice, suspendarea persoanei juridice, închiderea localului etc. În alte legislații – italiana^[5], elvețiană^[6], belgiană^[7], spaniolă^[8] etc. –, aceste sancțiuni nu există.

Teza potrivit căreia persoanele juridice nu pot avea calitatea de subiecți activi ai infracțiunii se bazează pe principiul potrivit căruia acestea sunt lipsite de conștiință și voință, neputându-li-se imputa săvârșirea vreunei fapte. Teza con-

ției „Chemarea”, Iași, 1992, p. 247; V. DOBRINOIU, GH. NISTOREANU, I. PASCU, I. MOLNAR, V. LAZĂR, AL. BOROI, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Atlas Lex, București, 1996, p. 127.

[3] R. MERLE, A. VITU, *Traité de droit criminel*, tome I, 2e édition, Paris, 1978, p. 747; în același sens, FR. TERRIER, FR. LE GUNHEC, FR. DESPORTES, *Nouveau code pénal, mode d'emploi*, Paris, 1993, p. 215-217; H. LECLERC, *Le nouveau Code pénal*, Paris, 1994, p. 37.

[4] G. WILLIAMS, *Criminal Law. The General Part*, Londra, 1961, p. 853-870.

[5] G. BETTIOL, *Diritto penale*, Padova, 1973, p. 237-238; L. FRANCHI, V. FEROCI, G. FERRARI, *Codice penale*, Milano, 1995, p. 35.

[6] N. TRECHSEL, *Schweizerisches Strafrecht*, Zürich, 1990, p. 124-125.

[7] CH. HENNAU, J. VERHAEGEN, *Droit pénal général*, Bruxelles, 1995, p. 267-268.

[8] J. DÍAZ, C. SUÁREZ, *Código Penal*, Madrid, 1992, p. 75, notă pct. 3-8, *apud* G. ANTONIU, *Răspunderea penală a persoanei juridice*, în R.D.P. nr. 1/1996, p. 9-16.

trară susține posibilitatea săvârșirii unor infracțiuni și de către persoanele juridice. Se arată chiar că unele infracțiuni, cum ar fi bancruta frauduloasă, concurența neloială, contrafacerea mărcilor de fabrică etc., pot fi săvârșite, cu precădere, de către persoanele juridice.

O asemenea soluție era consacrată și de Codul penal român de la 1936, prin prevederile art. 84-85. Codul penal de la 1968 nu a mai consacrat răspunderea penală a persoanelor juridice, datorită concepției sale penale pe care a promovat-o, concepție comună și celorlalte țări foste socialiste, potrivit căreia, prin natura și finalitatea lor socială, persoanele juridice nu pot răspunde pentru activitățile lor dăunătoare, răspunderea revenind persoanelor fizice care au dispus ori executat respectivele măsuri. În prezent, doctrina română^[9] promovează această soluție, arătând că devine tot mai necesară reglementarea răspunderii penale a persoanelor juridice.

Deși prin Legea nr. 140/1996 pentru modificarea și completarea Codului penal^[10] nu a fost consacrată această posibilitate, totuși, în anumite forme, soluția pare a se contura și în legislația noastră penală.

Astfel, potrivit art. 5 alin. (2) din Legea nr. 12/1990 privind protejarea populației împotriva unor activități comerciale ilici-

^[9] C. BULAI, *op. cit.*, vol. I, p. 150-151; în același sens, M. ZOLYNEAK, *op. cit.*, vol. II, p. 178-179; V. DOBRINOIU, GH. NISTOREANU, I. PASCU, I. MOLNAR, V. LAZĂR, AL. BOROI, *op. cit.*, p. 128; G. ANTONIU, *op. cit.*, p. 9-15; C. MITRACHE, *Drept penal. Partea generală*, Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., București, 1995, p. 85; I. OANCEA, *Tratat de drept penal. Partea generală*, Ed. All, București, 1994, p. 105; N. GIURGIU, *Legea penală și infracțiunea*, Ed. Gama, Iași, 1996, p. 167; G. GHEORGHE, *Calitatea de parte civilă în procesul penal, cu privire specială la cauzele în care paguba a fost produsă avutului obștesc*, în R.R.D. nr. 2/1985, p. 48.

^[10] Publicată în M. Of. nr. 289 din 14 noiembrie 1996.

te^[11], „hotărârile de condamnare privind pe comercianți se comunică la registrul comerțului”.

Publicarea la registrul comerțului nu constituie însă o sancțiune de drept penal. *De lege ferenda*, propunem consacarea acesteia, ca sancțiune de drept penal, fie în Codul penal, fie în legea specială.

Când se referă la comercianții care săvârșesc infracțiuni, legea are în vedere persoanele fizice. Confiscarea se aplică și în cazul în care fapta întrunește elementele unei infracțiuni. Art. 11 din Legea nr. 11/1991 privind combaterea concurenței neloiale^[12] prevede că, odată cu condamnarea ori obligarea la încetarea faptei ilicite sau repararea daunei, instanța poate obliga la publicarea hotărârii, în presă, pe cheltuiala făptuitorului.

În condițiile prevederilor art. 38 alin. (3) din Legea audiovizualului nr. 48/1992^[13], instanța poate dispune și confiscarea echipamentului tehnic, iar potrivit prevederilor art. 40 alin. (2), procurorul poate dispune indisponibilizarea acestuia. Aceeași măsură este consacrată și prin prevederile art. 63 alin. (3) din Legea concurenței nr. 21/1996^[14]. Observăm că măsura confiscării speciale poate fi dispusă și față de bunurile aparținând persoanei juridice.

Antrenarea răspunderii penale și pentru persoanele juridice, soluție pe care o considerăm corectă, este de natură să contribuie la armonizarea legislației noastre cu legislația penală europeană^[15] și, totodată, la întărirea rolului preventiv pe care îl are pedeapsa.

[11] Publicată în M. Of. nr. 97 din 8 august 1990.

[12] Publicată în M. Of. nr. 24 din 30 ianuarie 1991.

[13] Publicată în M. Of. nr. 104 din 25 mai 1992.

[14] Publicată în M. Of. nr. 88 din 30 aprilie 1996.

[15] D.A. BRUDARIU, *Răspunderea penală a persoanelor juridice. Experiența legislației franceze*, în R.D.P. nr. 1/1996, p. 156-159.

Deși sunt aplicate persoanei juridice, pedepsele și celelalte sancțiuni de drept penal sunt eficiente, deoarece ele pot determina schimbarea conduitei membrilor persoanei juridice respective în sensul legii penale^[16].

§2. Vătămarea și felurile ei

Producerea unei vătămări privitoare la drepturile și interesele legale ale unei persoane este consecința directă a săvârșirii unei infracțiuni. În funcție de sfera drepturilor și intereselor legale încălcate, vătămarea poate fi de natură **fizică, morală sau materială**. Înțelegerea sferei de cuprindere a vătămării produse prin infracțiune presupune înțelegerea noțiunii de prejudiciu, atât într-un sens larg – consecința negativă a faptei penale –, cât și într-un sens restrâns, de pagubă materială. Sensul restrâns al noțiunii de prejudiciu semnifică pierderea suferită prin fapta penală, evaluabilă în bani și care constituie temei pentru acțiunea civilă în procesul penal.

Prin modificări și interpretări specifice, legislațiile procesual penale est-europene au limitat temeiul acțiunii civile numai la accepțiunea restrânsă a noțiunii de prejudiciu, excluzând posibilitatea unor despăgubiri materiale pentru daunele morale suferite.

Legislația procesual penală română a cunoscut o astfel de limitare încă sub puterea Codului de procedură penală anterior, printr-o decizie de îndrumare a Plenului Tribunalului Suprem^[17], decizie conform căreia „posibilitatea acordării unor reparații în bani numai pentru prejudiciu moral, cauzat de fapta ilicită, este un principiu de esență burgheză”. Soluția fos-

[16] V. DONGOROZ, *Drept penal*, București, 1939, p. 367.

[17] Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. VII din 29 decembrie 1952, în C.D. 1952, p. 25.

tei instanțe supreme a fost promovată și în doctrină. S-a susținut că, în cazul în care prin infracțiune s-a adus atingere drepturilor personale nepatrimoniale ale unei persoane, atingerea cauzată nu poate fi compensată printr-o reparație materială^[18]. Cu toate acestea, se admite că încălcarea prin infracțiune a unor drepturi personale nepatrimoniale poate da loc la despăgubiri numai în cazurile în care din această încălcare decurge și o pagubă adusă unor drepturi patrimoniale^[19].

Prin adoptarea Decretului nr. 31/1954 privitor la persoanele fizice și juridice^[20], s-a consacrat un nou sistem de reparare a prejudiciilor nepatrimoniale tot prin mijloace nepatrimoniale. Prin prevederile art. 54-55 se statuează că persoanele ale căror drepturi personale nepatrimoniale sunt încălcate printr-o faptă ilicită au dreptul să se adreseze justiției pentru a obține obligarea autorului faptei ilicite la încetarea acțiunii păgubitoare, iar în caz contrar acesta va fi obligat la plata unei amenzi civile pentru fiecare zi de întârziere. Prin Decretul nr. 212/1960 a fost înlăturată noțiunea de daune morale din prevederile art. 92 alin. (2) CP anterior, prin care se statua că despăgubirile acordate părții vătămate trebuie să constituie întotdeauna o justă și integrală reparație a daunelor materiale sau morale suferite în urma infracțiunii și pot fi stabilite, după principiile dreptului civil, într-o sumă globală. Ele pot consta și în sume plătibile periodic, pe timp determinat, când aceasta ar satisface mai echitabil interesele părților.

După adoptarea Constituției din 1965 a fost readusă în discuție problema reparării bănești a daunelor morale. Instanța

[18] GH. ELIAN, *Persoana vătămată în procesul penal*, Ed. Științifică, București, 1961, p. 13.

[19] *Idem*, p. 31.

[20] Publicat în B. Of. nr. 8 din 30 ianuarie 1954, modificat prin Legea nr. 4/1956, publicată în B. Of. nr. 11 din 4 aprilie 1956.

supremă și-a nuanțat opinia^[21], admitând că persoana care a suferit o diminuare a capacității, chiar dacă nu putea să realizeze, după săvârșirea faptei prejudiciabile, venituri la același nivel cu cele primite anterior, este îndreptățită să primească echivalentul efortului suplimentar pe care trebuie să îl depună în acest scop printr-o cantitate mai mare de muncă ori printr-o sporire a intensității muncii, de natură să grăbească procesul de oboseală și de epuizare fizică. În același timp, și în doctrină^[22] au început să se manifeste, tot mai deschis, rezerve în privința tezei inadmisibilității reparării bănești a daunelor morale.

În prezent, atât doctrina, cât și practica judiciară consacră admisibilitatea daunelor morale, stabilind chiar și criteriile de acordare. În legătură cu această problemă, a se vedea secțiunea a 3-a din prezentul capitol.

Secțiunea a 2-a. Persoana vătămată, ca izvor de probă

Dintre toți participanții la activitatea procesual penală, persoana vătămată ocupă o poziție deosebită. În majoritatea cazurilor, persoana vătămată cunoaște cel mai bine fapta săvârșită, elementele acesteia, împrejurările comiterii și identitatea făptuitorului. De aceea, în activitatea de probațiune, persoana vătămată poate fi ascultată ca:

– martor;

[21] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1603/1972, în C.D. 1972, p. 149.

[22] I. ALBU, V. URSA, *Răspunderea civilă pentru daunele morale*, Ed. Dacia, Cluj, 1979, p. 215; în același sens, V. PĂTULEA, *Contribuții la studiul răspunderii civile delictuale în cazul prejudiciilor rezultate din vătămarea integrității corporale*, în R.R.D. nr. 11/1970, p. 72.

- parte vătămată;
- parte civilă.

§1. Ascultarea ca martor

Proba cu martori reprezintă regula în procesul penal și excepția în procesul civil. Martor este persoana care are cunoștință despre vreo faptă sau împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului și care este chemată de către organul judiciar pentru a fi ascultată în acest sens. Îndatorirea de a participa la soluționarea unei cauze – civilă, penală, disciplinară sau orice altă cauză în care se ascultă martori – are un caracter general. De la această obligație sunt și unele excepții. Astfel, persoana obligată să păstreze secretul profesional (de exemplu, art. 196 CP) nu poate fi ascultată ca martor, cu privire la faptele și împrejurările de care a luat cunoștință în exercițiul profesiei, fără încuviințarea persoanei sau a organizației față de care este obligată a păstra secretul [art. 79 alin. (1) CPP]. Pe de altă parte, soțul și rudele apropiate ale învinutului sau inculpatului pot refuza calitatea de martor (art. 80 CPP). Pentru a asigura exercițiul acestui drept, legiuitorul a instituit obligația organelor judiciare de a îl aduce la cunoștință persoanelor interesate [art. 80 alin. (2) CPP].

Într-o situație specială se află persoana vătămată. Formele participării acesteia în procesul penal și contribuția la aflarea adevărului diferă după calitatea pe care o are. De obicei, participă în latura penală a procesului, în calitate de persoană ori parte vătămată. În această situație, având calitatea de parte în proces, persoana vătămată nu poate fi ascultată ca martor. Legiuitorul român consideră ca fiind incompatibilă, în aceeași cauză, calitatea de martor cu aceea de parte.

Doctrina și jurisprudența din țara noastră, anterioare adopțării actualului Cod de procedură penală, au exprimat puncte

de vedere diferite în legătură cu această problemă, în condițiile în care art. 150 CPP 1936 prevedea în mod expres că partea vătămată care a renunțat la orice fel de despăgubiri civile și pe orice cale poate fi audiată ca martor. Potrivit unei opinii, calitatea de parte vătămată poate fi păstrată chiar în condițiile în care persoana vătămată este ascultată ca martor^[23], existând condițiile necesare pentru dispariția oricărei suspiciuni în cazul cumulării acestor calități^[24].

În opinia contrară, se susține că partea vătămată poate fi ascultată ca martor numai atunci când nu are niciun fel de interes în pricina respectivă, deci când nu are nici poziția de parte vătămată^[25]. Această soluție a fost adoptată și de către legiuitorul actualului Cod de procedură penală. Literatura de specialitate promovează aceeași soluție, în sensul că persoana vătămată poate fi ascultată în calitate de martor, dacă nu participă în cauză nici ca parte civilă și nici ca parte vătămată^[26]. În acest sens se arată că, fiind persoane interesate în cauză, părțile nu pot să cumuleze și calitatea de martor, căci nimeni nu poate depune ca martor în propria sa cauză^[27]. Considerăm că soluția este corectă, în condițiile în care, cu

[23] S. KAHANE, *Curs de drept procesual penal*, Litografia Învățământului, București, 1955, p. 146.

[24] V. PAPADOPOUL, *Notă la încheierea Tribunalului popular al raionului Teleajen din 19 noiembrie 1957*, în L.P. nr. 9/1958, p. 88; în același sens, GH. ELIAN, *op. cit.*, p. 42.

[25] GR.GR. THEODORU, *Curs de drept procesual penal*, Litografia Învățământului, Iași, 1959, p. 433.

[26] I. GORGĂNEANU, *Acțiunea penală*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 68-69; în același sens, GR.GR. THEODORU, *Drept procesual penal. Partea generală*, Ed. Fundației „Moldova”, Iași, 1996, p. 321.

[27] I. NEAGU, *Tratat de procedură penală*, Ed. PRO, București, 1997, p. 276.

toate garanțiile procesual penale adoptate, subiectivismul părții vătămate în relatările făcute nu poate fi înlăturat. Ca o dovadă în acest sens stă și faptul că, în aprecierea probelor, declarația părții vătămate are o valoare probantă condiționată, servește la aflarea adevărului numai în măsura în care se coroborează cu fapte sau împrejurări ce rezultă din ansamblul probelor administrate în cauză (art. 75 CPP). Soluția opusă poate fi întâlnită în legislația altor state. De exemplu, potrivit art. 208 CPP italian, persoana vătămată constituită parte civilă poate fi ascultată ca martor. De asemenea, în dreptul englezesc se admite ca părțile (inclusiv inculpații) să fie ascultate ca martori, sub prestare de jurământ^[28].

Uneori însă, din cauza insuficienței probelor sau altor considerente, persoana vătămată poate fi ascultată ca martor. Pentru aceasta este însă necesar să nu fie constituită parte civilă sau să nu participe în proces ca parte vătămată (art. 82 CPP). Ascultarea ca martor este condiționată de renunțarea la ambele calități^[29]. Concomitent, se pierde și dreptul la cheltuieli de judecată^[30].

După depunerea jurământului, persoana vătămată, devenită martor, este ascultată potrivit procedurii obișnuite de ascultare a martorilor. În acest sens, în practica judiciară s-a considerat că nicio dispoziție legală nu interzice, într-o cauză de luare de mită, audierea ca martor a mituitorului, atunci

^[28] GR.GR. THEODORU, *Drept procesual penal. Partea generală, op. cit.*, p. 323.

^[29] În acest sens, Trib. jud. Timiș, dec. pen. nr. 657/1971, în R.R.D. nr. 11/1972, p. 144.

^[30] Trib. jud. Cluj, dec. pen. nr. 493/1968, în R.R.D. nr. 2/1969, p. 179.

când acesta este scos din cauză pentru motivele de nepepsire prevăzute de lege^[31].

Declarația astfel obținută este luată în considerare pe baza principiului liberei aprecieri a probelor. Cu toate acestea, de fiecare dată, organul judiciar va ține seama de faptul că declarația provine de la cel care ar fi putut participa în proces ca parte vătămată, situație în care declarația ar fi avut o valoare probantă condiționată (art. 75 CPP).

Prevederile art. 82 CPP nu fac nicio distincție, după natura cauzei, cu privire la situațiile în care persoana vătămată poate să fie audiată ca martor dacă renunță la calitățile de parte vătămată și de parte civilă.

Rezultă că această procedură este aplicabilă atât în cazul săvârșirii infracțiunilor guvernate de principiul oficialității, cât și în cazul celor guvernate de principiul disponibilității.

Pentru această din urmă categorie de infracțiuni sunt incidente prevederile art. 82 CPP, când plângerea prealabilă se adresează organului de urmărire penală. Același lucru este valabil și în cazul infracțiunilor prevăzute în art. 279 alin. (2) lit. a) CPP, când plângerea prealabilă se adresează direct instanței de judecată?

Cu alte cuvinte, se pune problema raportului dintre prevederile art. 82 CPP și cele ale art. 284¹ CPP, potrivit cărora lipsa nejustificată a părții vătămate la două termene consecutive în fața primei instanțe este considerată drept retragere a plângerii prelabile. În cazul acestor infracțiuni este necesară prezența părții vătămate, în fața primei instanțe, pentru a exercita acțiunea penală. În acest sens se pronunță atât doctrina, cât și practica judiciară.

[31] Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 2317/1973, în R.R.D. nr. 2/1974, p. 166.